

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de filosofia i lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

L'ensenyament de la història a primària durant el primer franquisme (1939-1959)

Aina Maria Cifre Pascual

Grau d'Història

Any acadèmic 2019-20

DNI de l'alumne:43468976B

Treball tutelat per Antoni Marimon Riutort

Departament d'Història Contemporània

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☐	☒	☐	☐

Paraules clau del treball:

Història, educació, adoctrinament, franquisme.

Índex

1-Qüestions introductòries.....	p3
1.1-Presentació i tema.....	p3
1.2-Hipòtesis i objectius	p4
1.3-Fonts i metodologia.....	p4
1.4-Estat de la qüestió.....	p5
2-Context polític d'Espanya	p7
3-Context educatiu d'Espanya.....	p9
3.1-Organització dels graus d'ensenyament	p9
3.2-Situació del professorat.....	p13
3.3-Situació de les dones.....	p15
4-Anàlisi del contingut dels llibres vinculats a la història	p15
4.1-Primer exemplar: Grau preparatori d'ensenyança primària.....	p15
4.2-Segon exemplar: Grau elemental d'ensenyança primària.....	p18
4.3-Tercer exemplar: Enciclopèdia de segon grau.....	p23
4.4-Altres continguts.....	p31
4.5-Exemplar d'un llibre escolar de inicis del segle XXI.....	p32
5-Conclusió.....	p35
6-Bibliografia.....	p38
7-Fonts	p39
8-Apèndix	p40

1-Qüestions introductòries

1.1-Presentació i tema

El discurs polític es pot veure reflectit en qualsevol canal de comunicació amb la fi de fer arribar el seu missatge a un públic determinat. Aquest fenomen es pot apreciar, per exemple, dins de la política, on els transmissors volen fer arribar el seu missatge a un determinat grup de persones amb la fi de convèncer-los d'una o d'un conjunt d'idees. Aquest fenomen el podem trobar, entre a altres canals de comunicació, en els llibres escolars.

Per aquest motiu, a continuació es tractarà el contingut d'alguns dels llibres escolars utilitzats als cursos d'educació primària durant la primera meitat del franquisme (1939-1959), concretament aquells continguts vinculats a l'explicació de fets històrics i algunes matèries pertinents a la branca d'humanitats com la geografia, on també es troba reflectit el discurs polític que es volia inculcar. Tots i que els mitjans per els quals es pugui transmetre una idea són amplis, els llibres escolars tenen una forta influència en l'educació dels nins, un grup de la població sobre el que és més fàcil influir; a més quan s'han realitzat investigacions sobre l'educació durant el franquisme sempre s'han tractat els canvis de lleis, les metodologies a les aules i en ocasions la situació de les editorials, però no sembla que s'hagin tractat els continguts de la matèria d'història i altres assignatures d'humanitats, les quals són bones eines a l'hora de transmetre un ideal moral.

El tema en qüestió es desenvoluparà mostrant el contingut dels manuals escolars i analitzant el discurs polític que s'hi troba reflectit. L'anàlisi anirà precedit d'un context històric en el que es tractarà la situació política a Espanya en aquell context, donant una major importància als canvis produïts al 1939 amb la instauració del nou règim i els nous ideals que defensava, els quals estan clarament reflectits als llibres escolars, al igual que a altres canals de comunicació. Per altra part, també es tractaran a mode de context els canvis que es van produir en l'organització del sistema educatiu en relació a l'ensenyança primària, així com també es tractarà breument la situació que vivien els professors.

1.2-Hipòtesis i objectius

La història ha de ser un instrument de comprensió i de crítica utilitzat per analitzar els successos que s'han presentat al llarg del temps, i no s'ha d'usar amb la intenció d'adoctrinar. En aquest sentit, la història deixa de consistir únicament en el coneixement del passat i esdevé una eina per la construcció del futur (Sureda, 1977); per aquest motiu, la hipòtesis d'aquest treball consisteix en demostrar l'ús dels llibres escolars com a via per inculcar ideals polítics i morals a la població més jove d'un país, en aquest cas els ideals franquistes a Espanya, així com la importància de l'organització i estructura de l'educació a nivell legislatiu per a que el funcionament i difusió d'idees hagi estat la desitjada per part del règim franquista.

Els objectius són demostrar les diferències de contingut entre els llibres d'educació primària utilitzats entre 1939 i 1959, en comparació a l'actualitat, utilitzant un llibre escolar de sisè de primària utilitzat durant el curs acadèmic 2019-2020, així com demostrar l'estructura del ensenyament durant el període esmentat, vinculant aquesta qüestió a la manipulació social mitjans el discurs polític reflectit als llibres escolars, on es pretenien inculcar uns valors socials, rebuig cap a determinades ideologies i cultures, sentiments d'orgull i superioritat per Espanya...

1.3-Fonts i metodologia

Les fonts primàries utilitzades consistiran principalment en el contingut dels manuals escolars pertinents a l'educació primària, i es complementaran amb llibres de text contemporanis per explicar el context polític i l'organització de l'estructura del sistema educatiu, així com també es prendrà un llibre escolar utilitzat durant el curs acadèmic 2019-2020 per a contrastar millor la diferència entre el contingut sobre la història de l'època esmentada i el present. Per altra part, la bibliografia utilitzada es destinarà a l'anàlisi del context en que es trobà el sistema educatiu d'entre 1939-1959 i per defensar que tan correcte és l'ús d'un terme per explicar un succés històric, degut a que es podrà apreciar com a aquestos llibres escolars es fa ús de termes o idees que a dia d'avui són considerades errònies o dubtoses. Per altra part, les fonts que es procediràn a comentar serviran per analitzar l'aplicació pràctica de les noves lleis instaurades durant la cronologia esmentada.

Aquest estudi es vincula principalment al l'historicisme cultural, que pretenia donar un major pes a la història social de les elits i de la seva producció político intel·lectual, tot i que alguns historiadors de les noves generacions d'historiadors culturals han adoptat una nova

actitud front al anàlisi del passat i defensen la necessitat de l'explicació de la història central. Aquest nou pensament dins l'historicisme cultural també ha donat lloc a que considerin com a obligació del historiador entendre la història com a clau per analitzar les influències i les circumstàncies presents dins un grup de persones i que els hi fa adoptar un pensament determinat, acompanyat per una complexa situació en que es troben presents una sèrie de valors, creences, propostes ideològiques... Aquests objectes són els que s'analitzen al historicisme cultural per poder comprendre la història social d'un conjunt de població en una àrea i temps determinat. (Ymbert, 1998)

Per tant, un dels principals objectes d'anàlisi dins l'historicisme cultural són les institucions, editorials, centres polítics i culturals, i qualsevol altre institució o plataforma on es pugui veure reflectit el pensament social d'una època determinada; i seguint aquest principi, i com bé s'ha esmentat, es procedirà al anàlisi del contingut dels llibres escolars d'entre 1939-1959 donant una major importància als ideals del règim franquista reflectits.

Per altra part, aquest estudi també es vincula a la història de l'educació com a eina per entendre l'evolució de la societat i la seva història. L'educació pot considerar-se com a ciència històrica, ciència social i com a ciència de l'educació, però en aquest treball prenem una major importància l'ús de la història com a ciència històrica. Els objectius del estudi de la història de l'educació consisteixen principalment en estudiar el comportament humà al voltant del món educatiu i posant una major atenció a l'activitat d'educar en sí; per aquest motiu cal tenir en compte el context de la societat i les condicions en les que vivien en aquell moment, la política del territori que es pretén estudiar, l'economia i la cultura. (Guichot Reina, 2006)

1.4-Estat de la qüestió

A dia d'avui, si es fa una recerca a les publicacions de llibres i revistes sobre la educació franquista, surten múltiples resultats de com s'organitzaven les aules, els programes educatius, l'accés a l'educació, la situació del professorat... En canvi, no sembla que hi hagi publicacions sobre el contingut dels llibres escolars, ni tan sols de l'assignatura d'història, que és de les que té més aspectes a comentar i on millor es reflecteix la ideologia del moment.

Tenint els coneixements contextuais de l'època corresponent és important per tenir una idea general dels fets, però poder llegir i analitzar les fonts primàries és de gran ajuda per comprendre millor el que ha succeït; a més, els llibres escolars són una font d'informació de com es podien manipular els successos. En aquest cas, la manipulació no consistia en falsejar

el contingut, sinó en suprimir alguns aspectes com la repressió després de la Guerra Civil, o posar el focus d'atenció en les considerades bones accions de les figures que pretenien defensar i en les males accions de les que pretenien denigrar.

Per tant, aquest anàlisi té un pes bastant important ja que per un costat no hi ha informació ni anàlisis dels continguts dels llibres escolars, per lo que es tractaria d'un projecte bastant innovador, i per altra part per la importància que té le poder evidenciar aquella informació que mitjans un sistema o un altre es troba manipulada.

2-Context polític d'Espanya

Al juliol 1936 es va iniciar un cop d'estat contra la Segona República, sense fer-ho totalment a nivell militar ni en defensa del feixisme, (Payne, 1992) i on els revoltats es varen apoderar d'alguns òrgans de govern. Inicialment, l'aixecament fou sufocat a algunes de les comunitats autònomes més importants com Madrid, Catalunya o les àrees industrials del País Basc; tot i així Espanya va quedar dividida en dues zones, fet que donaria peu al desencadenament de la Guerra Civil i que duraria fins el primer d'abril de 1939.

A la zona revoltada, Franco va ser anomenat com a cap de govern i entre les primeres accions que va realitzar, cal destacar la unificació de les seves diverses forces polítiques en un sol partit, creant així un govern basat en la idea conservadora, el catolicisme com a eix social, i el feixisme com a model polític a seguir. Un cop vertebrat aquest nou govern, iniciaria una sèrie de reformes amb la fi desfer les reformes republicanes existents en les zones controlades per els revoltats.

Tractant amb major profunditat els avanços a nivell polític per part dels revoltats, com a primera data podem assenyalar el dia 19 de juliol de 1936, en que el general Emili Mola va reeditar el seu primer pla polític, on propugnava una reforma agrària moderada i un sistema de cooperatives per reestructurar el règim econòmic, a més de defensar la llibertat d'instrucció però condemnant la defensa de l'anarquia. Quatre dies més tard, Mola formaria una *Junta de Defensa Nacional* de set membres per a que dirigissin el moviment militar que més endavant evolucionaria a nou membres, entre els quals es trobava Francisco Franco.

A partir d'agost d'aquell any, els insurgents donarien el nom de *Movimiento Nacional* al moviment que iniciaren i al que s'unirien amb rapidesa els grups conservadors front a la crema d'esglésies, confiscacions econòmiques i els mils de morts que hi va haver les primeres setmanes. En aquest mes, a part de rebre els primers subministraments per part de Hitler i Mussolini, Franco va utilitzar quasi tot el mes per resoldre assumptes militars que s'estendrien també a setembre, ja que quan la guerra va entrar en una fase més decisiva. resultava ser de major urgència el resoldre els problemes del comandament.

D'acord amb l'autor Stanley Payne, el govern de Franco no hauria aconseguit el seu èxit si anteriorment no s'haguessin units totes aquelles minories pertinents a sectors conservadors, així com una majoria a la zona rebel on van iniciar el revoltament, i que

aquestos dos grups consideressin a Franco com un líder. Front aquest panorama, a finals de 1936 la zona nacional ja disposava d'un nou govern i havia iniciat també una contrarevolució a nivell cultural, basada en la unitat, la disciplina i es sacrifici del propi individu.

Quan els sublevats s'alçaren, les seves possibilitats de victòria no estaven massa afavorides, entre altres fets degut a que els plans de Mola, comentats anteriorment, no es varen poder avançar front de la captura ràpida de Madrid per part dels republicans i del seu control a les ciutats més poblades i amb major pes a nivell econòmic; però la situació va canviar a causa de les delegacions de Franco enviades a Roma i Berlín, que aconseguiren atreure a la seva causa a Mussolini i Hitler, i enviaren petites quantitats de materials a les forces de Franco.

A finals de 1937, Hitler i Stalin es desvincularen de la Guerra Civil Espanyola, i pocs mesos més tard, en abril de 1938 els republicans foren enfonsats i es va obrir pas a una ràpida ocupació de Catalunya per part del bàndol nacional i la consegüent ocupació de la seva capital, així com el control de la frontera amb França. En setembre de 1938, Franco va iniciar la contraofensiva, que va suposar un alt nombre de baixes humanes als dos bàndols, però que va acabar amb un bàndol republicà debilitat i amb la declaració del fi de la guerra i la victòria de Franco dia 1 d'abril de 1939.

Durant la radicalització de la Guerra Civil, les àrees controlades per el bàndol nacional requerien una estructura política el més sòlid possible, que més endavant constituïrien les bases del règim franquista. Tots els partits d'esquerra i liberals foren prohibits a la zona revoltada des dels inicis de la guerra, però no aquells partits de dretes i conservadors, fins que més endavant Franco va fusionar els partits polítics del seu interès, i rebutjà el conservadorisme moderat. (Payne, 1992)

Pocs mesos després del final de la Guerra Civil, la concentració dels poders de Franco varen quedar consagrats a la *Ley de Reorganización de la Administración Central del Estado*, que el capacitava per dictar normes jurídiques i concentrar de mode permanent les funcions de govern, i ja abans de que es faci oficial aquesta llei, va aplicar a tot l'Estat aquelles ideologies que es trobaven existents a les zones que controlava durant la Guerra Civil, destacant la unitat de tota Espanya com a nació, que aconseguiria abolint els separatismes, prohibint l'existència d'altres partits polítics i impedit la difusió d'idees contraries per qualsevol mitjà; a més es sustentà en tres pilars bàsics que foren el seu suport per mantenir el règim: els militars, el Moviment Nacional com a fet gloriós i justificant, i l'Església Catòlica. (Riquer, 2010)

Al 1945, el fi de la Segona Guerra Mundial i el enfonsament definitiu de Mussolini i Hitler, va suposar un aspecte important dins la política interna espanyola, ja que Franco va adoptar algunes característiques d'aquestes dictadures, com la salutació amb la mà alçada, que va deixar d'utilitzar quan la decadència de les potències del eix començà a ser notòria, així com alguns aspectes ideològics front als que va tenir que dur a terme un canvi d'actitud davant el domini de la democràcia i la situació global després de la Segona Guerra Mundial; de fet es va definir com a neutral als darrers anys de la guerra i no va tenir inconvenient en mostrar-se més proper dels aliats que de les potències del eix. (Tusell, 2006)

3-Context educatiu d'Espanya

3.1-Context general de l'educació i organització dels graus d'ensenyament:

A Espanya, es troben els primers indicis d'una escola primària ja al segle XIX, però no seria fins a la dècada de 1930 que quedaria ben definida l'estructura de l'educació junt amb l'organització de graus tot i els canvis que sorgirien durant els anys posteriors. Durant la Guerra Civil, l'Espanya Republicana cercava dur a terme una reforma educativa que doni sortida a la cultura i als seus ideals, mentre que l'Espanya Revoltada representada per Sainz legislaria un altre model. Cap dels dos bàndols pretenia incorporar únicament continguts de caràcter bèl·lic, sinó que també cercarien afegir una sèrie de valors i regles morals, així com altres termes considerats imprescindibles, però quasi tot vinculat als principis de la ideologia dominant sobre els continguts pedagògics. A la llarga, l'estructura educativa republicana acabaria completament desplaçada per part del model revoltat. (López, 2012)

Del context educatiu que al 1937 cal destacar que es presentà un projecte en el que quedà reflectit els principis cap als quals es volia orientar l'educació primària, però en aquells moments es trobava incomplet i la seva redacció, així com especificació de determinats punts, la duria a terme una comissió diferent a la que va proposar el projecte inicial. En aquells moments, Espanya es trobava en plena Guerra Civil, per lo que la creació d'aquest tipus de projectes resultaven bastant inestables.

Al 1938, el nou Ministeri d'Educació Nacional va començar a treballar en la creació de projectes globals amb la fi de poder reformar l'educació primària, fet que donaria lloc a la elaboració de la *Ley de Educación Primaria* de 1938. L'Ordre Ministerial del 11 de març de 1938 designa una comissió per poder elaborar els programes a seguir a les denominades *Escuelas de Primera Enseñanza* i finalment s'acabaria creant l'esmentada llei que reformaria l'educació primària, llei fortament influïda per els ideals de la política interior.

Quan Pedro Sainz fou anomenat ministre d'educació nacional al govern de Franco, encara no s'havia establert cap canvi, però havia una sèrie de qüestions que consideraven necessàries a l'hora de dur a terme els primers canvis, lo que donaria lloc a una depuració de professors i de temari. Alhora, a Pedro Sainz li preocupava el fet de que els membres del Consell de Ministres no hagin rebut formació en llatí i en grec clàssic, i sota la idea de que Espanya era l'únic país sense llengües clàssiques en la seva formació i de que això els hi donava una mala imatge internacional, va decidir implantar l'estudi d'aquestes llengües tot i

que resultava polèmica la idea d'una implantació ràpida front a la manca de personal preparat per impartir aquestes assignatures. Per altre part, també va aspirar a la implantació del examen d'Estat, un element que consideraven clau ja que a la Itàlia de Mussolini es varen obtenir els resultats desitjats front a aquesta implantació. (López, 2011)

Es poden distingir tres etapes en quan a l'elaboració d'aquesta llei. La primera etapa va lligada al període ministerial de Sainz Rodríguez, en que s'inicia un primer estudi de com dur a terme els canvis dins el context educatiu i que queda reflectit en dos esborranys. La segona etapa seria el ministeri d'Ibáñez Martín, que s'inicia amb l'elaboració d'un avantprojecte de Llei de Bases i finalitza amb les aportacions per part del Consell Nacional d'Educació front la proposta del avantprojecte. La darrera fase ja està lligada a la redacció de la Llei d'Educació Primària l'any 1943 després de que al 1942 hagi conclòs l'estudi del seu projecte, tot i que més endavant sofriria petites modificacions.

Al avantprojecte esmentat, la idea principal era establir una estructura comuna per els nins d'entre 3 i 12 anys, essent diferenciats a partir dels 13 anys d'acord al seu gènere i si eren educats en l'àmbit rural o urbà, segons els tipus de tasques que es consideraven que necessitarien aplicar a la població on vivien. Es poden consultar les assignatures dels programes a les il·lustracions 1 i 2 del apèndix.

De 3 a 6 anys, els estudiants assistien al denominat *Grado Preparatorio*, de caràcter voluntari; des dels 6 anys fins als 11 pertanyien al *Grado Elemental*, grau de caràcter obligatori, i als 11 i 12 anys al *Grado Medio*, també de caràcter obligatori.

Els graus elemental, mitjà i els superior s'impartien a les anomenades *Escuelas Primarias Nacionales* que es podien trobar tant a les poblacions urbanes com rurals. A més, a part de les escoles urbanes i rurals, també existien unes escoles classificades com a especials, que es creaven en casos de necessitat, entre les que es poden esmentar les escoles ambulants, les escoles emigratòries i les escoles mixtes; però aquesta estructura en quan als tipus d'escoles canviaria lleugerament al llarg de la dècada de 1940. A més, es va proposar una part de beca per aquells nins d'altres capacitats intel·lectuals i per aquells que tenien qualche manca.

Aquesta primera organització exposada, forma part de l'esmentada primera etapa; a partir de la segona etapa, el primer a destacar és que per ordre del 29 de gener de 1940 s'anomena una comissió per redactar l'avantprojecte de la llei. *La F.E.T y de las J.O.N.S.*, per

la seva part, va lluitar per monopolitzar el sector educatiu mitjans tot tipus d'influències que hi pogués aplicar, en especial dins l'ensenyança primària. (Peralta, 2012)

En aquesta primera dècada, la política cultural i educativa ja substituïa per complet el model republicà i es configura el model plantejant i parcialment instaurat per part dels revoltats durant la Guerra Civil. L'escola és un clar exemple de les intencions polítiques del nou règim, tant per lo que respecta l'organització de l'ensenyament com el contingut de les assignatures, així com a les pautes de conducta on s'hi pretenia reimplantar els valors tradicionals; a més l'Església va recuperar el control que hi tenia sobre l'ensenyança i que va perdre durant la Segona República. (Palacios, 1993)

Entre 1943 i 1944 s'aprovaria la *Ley de Ordenación Universitaria*, i s'esperava que també es duguessin a terme nous canvis en quan a la *Ley de Primera Enseñanza*, projectes que es varen veure endarrerits front a la situació internacional i l'atenció aplicada. No seria fins després de la Segona Guerra Mundial que sortiria una nova llei amb una clara inclinació cap a la postura catòlica, inclinació que ja es pot apreciar a partir de 1943, quan les Potències del Eix estaven perdent el seu potencial. (Peralta, 2012)

A l'esmentada *Ley de Primera Enseñanza*, l'Església tindria dret a crear centres docents, a més d'organitzar el règim didàctic, econòmic i administratiu. Per tant, en aquest context serien habituals les normes legals de renovació religiosa tant entre els professors com entre els escolars, en les que es tracten principalment les pràctiques religioses a realitzar i com ensenyar la història de la religió. L'Església pretenia imposar la seva presència tant a la vida pública com a l'àmbit acadèmic, i més front a l'actitud de rebuig a algunes escoles front a la presència de l'Església com a autoritat, per lo que en un repartiment de poders, la Falange assumiria certes competències en quan a l'ensenyament d'algunes matèries, mentre que l'Església s'encarregaria de l'ensenyança de la religió. (Palacios, 1993)

Finalment cal esmentar que al juliol de 1945 va sorgir una nova llei que va definir unes bases més sòlides per l'ensenyança primària d'acord amb els ideals del règim. Dins aquesta nova normativa cal destacar el fet de que donà potestat a l'Església per intervenir a l'educació, defineix una sèrie de matèries com a imprescindibles, estableix l'assistència obligatòria sancionant a aquells tutors legals del infant que els hi imposin obligacions que els impedeixin anar a classe, estableix una educació gratuïta per tots aquells estudiants procedents de famílies que no puguin pagar l'escolarització dels seus infants, separació de sexes a les

escoles... a més de també dur a terme renovacions a les pràctiques metodològiques. (Ley sobre Educación primaria, 1945)

3.2-Situació del professorat:

A un discurs, Franco declarà «*Nosotros no sólo tenemos que vencer al enemigo, tenemos que desarmarlo, despojarlo de su ideal absurdo, y ese deber os corresponde a vosotros, maestros de España*» (Palacios, 1993) per aquest motiu, així com volia dur a terme una depuració a nivell legislatiu i en quan al contingut dels llibres escolars, també va dur a terme canvis en quan a la formació i estructura del professorat.

Els professors tenien l'obligació d'impartir lliçons, tant a l'anomenada *Primera enseñanza* com a graus superiors amb la fi d'inculcar l'amor cap a Deu i cap a la Pàtria, referint-se a Espanya. Amb l'arribada de Franco al poder es pretenia homogeneïtzar i sistematitzar el paper del professorat, per a que així s'implanti un adoctrinament a les aules en base a les idees polítiques i religioses que es volien inculcar a totes les matèries. Per tant, així com es necessitava depurar el contingut dels llibres i renovar les lleis, també resultava necessari dur a terme canvis en quant a la formació i implantació del professorat.

De fet, en octubre de 1939, uns mesos després de la instauració del règim franquista, es presentà una imperiosa necessitat de dur a terme una depuració dins el professorat mitjans accions governamentals ja que s'acusava a alguns docents i escoles de ser participants de actuacions a favor de la ideologia republicana, inculcant aquests principis a la població infantil. (López, 2011)

3.3-Situació de les dones:

La formació de les nines quedà sota la responsabilitat del *Frente de las Juventudes* i la *Sección Femenina de la F.E.T y de las J.O.N.S.*, amb una estructura que evolucionarà durant la dècada de 1940, de la mateixa manera que evolucionarà la formació d'instructors, en especial al àmbit rural, ja que és una àrea amb una estructura més inestable i on es tindrà que presentar una major ajuda, tant als menjadors d'auxili social com a les escoles de alfabetització.

Les nines havien de ser educades com a futures mares, dones i educadores, tot i que al programa educatiu per a les nines també va haver assignatures com *Formación política y*

social, important per a la difusió dels principis ideològics; a més es va crear un programa d'educació física exclusiu per a la població femenina. La *Sección Femenina* i el *Frente de Juventudes* varen tenir un paper més significatiu, especialment en l'aplicació de l'ensenyança de taquigrafia, mecanografia, comptabilitat, cant, i en l'organització de campaments d'estiu per als nins; però sense abandonar el paper de la dona com a la figura que cuida de la llar i està al servei del home, de fet únicament podien exercir com a professores o com a infermeres, és a dir, oficis vinculats a la cura. Aquesta idea també es veu reflectida en l'important càrrec que varen prendre encarregant-se de l'atenció de nins a àmbits marginats mitjans el repartiment d'aliments i les campanyes de vacunació i higiene, de la mateixa manera que es tenien que encarregar de preservar les tradicions i costums locals.

La formació de les professores va ser també un dels principals objectius de la *Sección Femenina*, així com del nou règim quan va finalitzar la Guerra Civil, ja que era la forma més directa de transmetre a la població més jove la ideologia franquista, com bé s'ha comentat; però en el cas de les dones que es dedicaren a l'ensenyança, seria un paper particularment clau per fer arribar la ideologia del nou règim al àmbit domèstic i al rural.

Finalment, cal comentar que no seria fins a la dècada de 1970 que les nines rebrien la mateixa formació que els nins, tot i que el model masculí es seguia considerant com a superior, i que al 1977 sorgiria un decret que aboliria la *Sección Femenina*. (Palacios, 1993)

4-Anàlisi del contingut dels llibres vinculats a la història

Els principis de la ideologia reflectits als llibres varen ser principalment el nacionalisme, l'anticomunisme, l'antiliberalisme, la sacralització del poder, concepció jerarquico-autoritària i l'apel·lació a la hispanitat. L'ordre imposada en setembre de 1936 inauguraria la depuració de material educatiu, eliminant els llibres amb una visió de caire socialista o comunista, tant si eren llibres escolars com llibres de lectura. La primera base d'aquesta política era una educació cristiana, idea que quedaria millor reflectida amb les normes establertes en 1938 on a més quedaria acordat que totes les escoles havien d'impartir les assignatures d'aritmètica i geometria, història d'Espanya, anàlisi gramatical i, higiene i fisiologia.

L'assignatura d'història seria una de les principals protagonistes per a la tasca de difusió dels principis del nou règim, que a més es veurien glorificats amb la fi de fer despertar dins els nins l'idea d'amor patriòtic, ja que es considerava que el fet d'assegurar les bases ideològiques en les escoles suposava alhora la pervivència d'aquestes idees al futur. Per tant, en les classes d'història els estudiants aprendrien sobre les vides dels reis, sants i guerrers que suposaren un paper important en quan a l'evolució d'Espanya i a la seva fama internacional, així com també aprendrien d'aquelles figures que foren enemigues d'Espanya o de la cristiandat. (López M. , 2001)

4.1-Primer exemplar: Grau preparatori d'ensenyança primària:

El primer exemplar analitzat és un llibre de l'editorial Porcel editat al 1957 i utilitzat durant el grau preparatori de l'ensenyança primària, grau que engloba dels 3 als 6 anys d'edat. A la primera pàgina conté un índex amb els contingut temàtic del llibre, informació bàsica del llibre i una frase que acredita haver estat aprovat per el Consell Nacional d'Educació, i a la tercera pàgina explica com es troba estructurada l'ensenyança d'acord amb la distribució de graus, el nombre de llibres dels que disposa l'editorial per poder utilitzar a les escoles i com està agrupat el temari per poder ser utilitzats a l'escola primària.

Al ser un llibre destinat als primers cursos de primària, la informació aportada a cada llibre és bastant breu, com bé es pot veure a l'assignatura d'història, on a més hi cal destacar que pareix donar un major pes a les lliçons de prehistòria, on barreja fets demostrables per

l'arqueologia amb teoria religiosa, com bé es pot veure a la següent frase: «*Hace muchos miles de años que existieron Adán y Eva, esto es que hay gente en el mundo [...] desde el nacimiento de Jesús han pasado ya 19... años*» (Porcel, 1957, p131) Després de tractar l'origen dels humans en base a la teoria religiosa, procedeix a explicar breument un estil de vida generalment comú a les comunitats prehistòriques, així com el que suposava una guerra i què va suposar l'arribada de la doctrina cristiana segons la teoria religiosa:

Los primeros hombres necesitaban todo el tiempo para defenderse de las fieras y buscar alimento [...] el aumento de la población obligó a criar animales y los rebaños fueron la principal riqueza de aquellos pueblos pastores [...] las pieles fueron los primeros vestidos[...] La guerra en todo este tiempo se hizo de modo terrible. El vencedor tenía derecho de vida y muerte sobre el vencido. El que no moría en el campo de batalla era vendido por esclavo. La doctrina de Jesucristo abolió la esclavitud y extendió ideas de igualdad entre hombres.
(Porcel,1957, p132)

L'única lliçó assignada a la història contemporània explica que el món es troba dividit en diverses nacions, i alava a Franco mitjans la frase «*España vuelve a dar ejemplo de su espiritualidad católica, de sus preocupaciones sociales y de su unidad bajo el mando del Caudillo Franco*». (Porcel, 1957, p140) A més, tot i que no sigui una qüestió destinada al estudi, hi ha dues pàgines ubicades després del temari de Història Sagrada en que explica breument la biografia de Franco fins el moment i la de José Antonio Primo de Rivera, dedicant una pàgina a cada figura i glorificant-los, de la mateixa manera que fa esment al 18 de juliol com a l'aniversari del *Glorioso Movimiento Nacional*, contingut que també es troba present a altres exemplars.

La pàgina destinada a explicar què va succeir el 18 de juliol de 1936 inicia amb la següent frase: «*España, que dió leyes al mundo y fué madre de naciones, parecía que iba a sucumbir cuando a principios del año 1936 eran dueñas de los resortes del poder las fuerzas de la revolución*». (Porcel, 1957) Amb aquesta idea, sembla que es pretén remarcar el fet de que tot i el passat d'Espanya, exhibit com a gloriós per haver colonitzat altres territoris i haver vençut en conflictes, estava en una situació delicada i arribaria al seu límit amb la mort de José Calvo Sotelo, com explica en línies més endavant i utilitza com a justificant del alçament

del 18 de juliol, definit com a gloriós. En aquest text, al igual que en la resta de llibres, tracta com a crim la mort de José Calvo Sotelo, en canvi ni tan sols s'esmenta la mort de José del Castillo, partidari de la República i qui va morir assassinat amb un dia de diferència respecte a la mort de José Calvo Sotelo.

A les següents línies d'aquest apartat, com bé es podrà apreciar, no dona més detalls sobre el succeït ni dia 18 de juliol ni durant la Guerra Civil, sinó que es tracta d'un discurs on glorifiquen les accions dutes a terme per part del bàndol revoltat:

Los enemigos de la patria no consiguieron deshacerla gracias al providencial caudillo Franco secundado por todos los buenos españoles.

Los esfuerzos, los sufrimientos y la sangre de más de un millón de muertos no resultaron estériles ya que con ello se aseguró el triunfo de la causa nacional y permitió que el generalísimo Francisco Franco pudiera conducir al país por los caminos de la verdad y del resurgimiento.

En conmemoración de tan fausta fecha el 18 de julio de todos los años, se celebra el aniversario del glorioso Movimiento Nacional y, a la vez, la fiesta de la exaltación del Trabajo. (Porcel, 1957)

A continuació, es resumeix en una pàgina la biografia de Franco fins el moment de l'edició del llibre. D'ell s'explica la seva carrera militar des dels 14 anys, que va ingressar a l'acadèmia d'infanteria, fins dia 17 de juliol de 1936, que seria avisat per unir-se al *Movimiento Nacional*. L'únic detall a destacar d'aquest fragment és quan fou ferit per una bala, que segons s'explica al llibre « [...] *fué gravemente herido. Una bala le atravesó el estómago después de haberle tocado el pulmón. Pero la herida no le afectó ni física ni moralmente.*». (Porcel, 1957) En canvi, altres articles recents afirmen que la bala no li va ferir cap òrgan vital. (Villatoro, 2017)

Després d'explicar breument la biografia de Franco, s'explica breument la biografia de José Antonio Primo de Rivera. D'ell explica que va fundar la *Falange Española* i quins serien els seus símbols i que moriria el 20 de novembre de 1936. La resta de la pàgina glorifica la seva memòria amb frases com bé es pot apreciar al següent fragment:

Tenía 33 años cuando el 20 de noviembre de 1936 el plomo enemigo segó en el patio de la cárcel de Alicante su vida prometedor. Pero las escuadras falangistas que él fundó crecieron y se propagaron como reguero de pólvora y entonando su himno vibrante pasearon su enseña rojinegra por todo el ámbito de la nación. [...] El anhelo de la existencia de José Antonio fué que los españoles conocieran lo que la Falange perseguía que era hacer una España grande y mejor en la que todos los españoles hallarán copiosamente, junto al orgullo de la patria, el pan y la justicia. (Porcel, 1957)

4.2-Segon exemplar: Grau elemental d'ensenyança primària:

D'aquest exemplar, també de l'editorial Porcel, no tenim l'any de publicació ni del llibre ni de l'assignatura d'història, l'única informació que ens pot orientar és el fet de que les altres assignatures corresponen a publicacions de les dècades de 1940 i 1950, i que el llibre és una 23ª edició, mentre que l'assignatura d'història una 21ª edició. Per altra part, al llibre es troba escrit el nom del propietari, qui va nèixer al 1952; per lo que tenint en compte aquesta informació i el contingut del llibre, clarament fou editat dins el marge cronològic que tracta aquest treball.

La primera llió engloba la Història Antiga i la Prehistòria, fent ús al igual que en altres exemplars del terme "Espanya" per referir-se a les àrees geogràfiques que en el present formen part d'aquest país. Explica breument les activitats realitzades per les comunitats que habitaven aquesta àrea geogràfica i, com bé s'ha vist en exemplars anteriors, classifica com a falses les religions existents en aquell moment.

Després de tractar breument les primeres comunitats de les que es tenia evidència arqueològica en aquell moment, s'explica la colonització per part dels grecs i els fenicis, donant una major importància al impacte que va suposar als territoris que actualment pertanyen a Espanya i s'esmenten alguns avanços tecnològics per finalment explicar que entraren en guerra contra les comunitats indígenes que es trobaven establertes.

El darrer bloc que es tracta dins aquesta llió explica la presència romana a la Península Ibèrica i també de forma breu, centrant-se especialment en aquells aspectes que suposaren un impacte per a les societats existents, com es pot apreciar al següent fragment:

Los romanos, que llegaron a ser señores del mundo, dominaron también en España. Ellos civilizaron mucho a los españoles, construyeron carreteras, puentes, acueductos y hermosas ciudades. Los romanos construyeron en España numerosas ciudades (Valencia, Zaragoza, Mérida), y monumentos admirables (acueductos, circos, templos...). La sociedad estaba entonces dividida en tres castas: señores, siervos y esclavos [...] En el reinado del César Augusto nació en Belén Nuestro Señor Jesucristo. El Cristianismo se difundió rápidamente por España. (Porcel, s.a., p8)

Es pot apreciar com en aquest cas també s'inclou història sagrada dins l'assignatura de història d'Espanya i com tracta l'arribada dels romans a "Espanya" com un fet beneficiós, centrant-se en les aportacions culturals, millores arquitectòniques i sense definir-los com a invasors.

En referència a l'Edat Mitjana, el primer que s'explica és l'existència dels pobles bàrbars, definits com a tribus quasi salvatges tal com es pot veure al següent fragment: «*Los bárbaros que invadieron a España, saquearon y destruyeron el país [...]*». (Porcel, s.a., p9) També es comenta el seu desplaçament cap al sur, junt a les conseqüències que va suposar i els principals successos a nivell polític durant l'ocupació visigoda.

Posteriorment procedeix a explicar l'arribada dels musulmans a la Península Ibèrica i a Balears, fent ús novament del terme "Espanya", i dedica una línia per definir la seva religió: «*Los árabes eran de religión mahometana que les había predicado Mahoma [...]*», (Porcel, s.a., p11) en aquest cas es pot apreciar com no es fa ús de termes despectius ni es classifica la religió com a falsa, a diferència d'altres llibres escolars d'aquesta mateixa època.

A continuació, es procedeix a explicar la reconquesta cristiana de la Península Ibèrica i Balears, on a més de dedicar diverses pàgines a figures cristianes que tingueren un paper important com va ser el cas de Don Pelayo, el Cid, Fernando III, Alfonso Pérez Guzman, Jaume I... també comença a fer un major ús d'adjectius amb els que enalteix als cristians i les seves accions. En el següent fragment es poden apreciar algunes d'aquestes qüestions.

Cuando los árabes se extendieron por España, los cristianos españoles huyeron a los montes Pirineos, donde se refugiaron. Allí comenzaron a pelear contra los árabes invasores que les habían tomado sus tierras y empezó la guerra de

reconquista que duró 800 años. Los españoles fundaron varios reinos que poco a poco fueron creciendo y acabaron por unirse, formando el actual reino de España. Estos pequeños reinos que se hicieron fueron los de Asturias, Navarra, Aragón y Cataluña. (Porcel, s.a., p13)

Després d'haver explicat algunes de les figures més destacades, directament passa a tractar la importància de la presa de Granada de 1492 i del regnat dels Reis Catòlics, ja que es considerava que la unió de Castella i Aragó formaria des d'aquell moment l'existència d'Espanya com a nació unificada, tot i que en aquell moment la unió entre els dos regnes fou únicament dinàstica, ja que cada regne mantenia les seves lleis i administració (Martínez, 2015) i, el concepte i idea d'Espanya no sorgiria fins diversos segles més endavant.

Quan es comença a tractar l'Edat Moderna, s'inicia el temari fent esment novament als Reis Catòlics i a la unió d'Espanya, com bé es pot apreciar al següent fragment: *«La última reina de Castilla, Doña Isabel, se casó con el último rey de Aragón, Don Fernando, por cuyo matrimonio se unieron los dos reinos y quedó unificada España».* (Porcel, s.a., p26) A més, magnifica les seves figures i es dona interpretacions alternatives a alguns fets; com bé es pot veure a continuació: *«A estos dos reyes se les llama los Reyes Católicos por lo piadosos que fueron»*, (Porcel, s.a., p26) quan la historiografia contemporània defensa que varen rebre aquest nom per part del Papa del moment degut a les diverses accions per propagar la doctrina cristiana.

Posteriorment es procedeix a explicar l'arribada a Amèrica de Cristòfol Colon, però sense detallar els aspectes de la expedició. L'únic a destacar d'aquest apartat és l'ús del terme "descobrir" quan fa referència a l'arribada a Amèrica dels espanyols, terme que fins fa pocs anys s'ha considerat correcte però a dia d'avui alguns historiadors consideren que no és correcte fer ús d'aquest terme en aquest cas (Mateo Del Pino, s.a.), i el fet de que al llibre s'assegura que Colon coneixia aquelles terres, idea expressada amb la següent frase: *«Los Reyes Católicos protegieron a Cristóbal Colon y le dieron tres barcos para que hiciese un viaje y descubriese las tierras que él decía que había muy lejos, al oeste de España»* (Porcel, s.a., p25)

A continuació es comenten els episodis de conflicte constant amb França. Es fa esment al fet de que es varen dur a terme diverses guerres i batalles però només es desenvolupa la Batalla de Pavía i el seu desenllaç, expressat de forma que dona a entendre que es tracta d'un

conflicte acabat tot i que aquesta batalla donaria peu a nous conflictes amb França en breu (Juan Vidal, 2015), com bé es pot apreciar a continuació: «*El ejército francés fue derrotado, su rey quedó prisionero y fue llevado a Madrid en donde estuvo hasta que firmó la paz*». (Porcel, s.a., p29) Resulta lògic que únicament s'expliqui una de les múltiples batalles lliurades amb França durant el segle XVI, però cal remarcar que al llibre no s'ubica cronològicament la Batalla de Pavía, així com tampoc s'ubica en relació als altres conflictes.

Després d'aquest breu apartat, es procedeix a explicar com es va conquerir i colonitzar Amèrica: «*En pocos años los españoles dominaron a América dividiéndola en grandes provincias llamadas virreinos [...]*» (Porcel, s.a., p30) Ni en aquest fragment ni a pàgines anteriors fa esment al Tractat de Tordesillas, tractat que entre les seves clàusules, tracta una divisió territorial d'intervenció amb Portugal que va afectar les seves àrees d'influència a nivell colonial. (Armillas, 2015).

El següent tema que es tracta és la intervenció de l'Armada Invencible: «*Inglaterra, enemiga de nuestro rey Felipe II, favorecía a Holanda sublevada contra España*». (Porcel, s.a., p32) Cal destacar el fet de que fa ús del terme “nostre” per fer referència a un monarca que va regnar segles enrere, lo que suposa un altre recurs per atribuir un succés històric com un aspecte més proper per als estudiants del moment.

Quan es procedeix a explicar els darrers Àustries, inicia amb la següent frase: «*Felipe II, levantó a España a su mayor grado de poder. Nuestra patria, unida entonces con Portugal, fue temida y respetada por todas las naciones, y en nuestros dominios no se ponía nunca el sol*» (Porcel, s.a., p34) En aquest cas hi ha una nova frase amb la que glorifica la situació. La llisó dels Àustries finalitzaria explicant que els propers Àustries, sense esmentar els seus noms, no varen tenir cura del govern al haver col·locat a mals ministres i vàlids, donant lloc a una decadència progressiva amb pèrdues de guerres i colònies.

A continuació, tracta les conseqüències de la Guerra de Successió Espanyola (1700-1713), sense comentar prèviament com es va desenvolupar el conflicte, per així donar pas a tractar la monarquia Borbònica. L'únic fragment que tracta qualque aspecte d'aquesta guerra és el següent: «*Durante la Guerra de Sucesión, los ingleses se apoderaron de Gibraltar, que no nos devolvieron a pesar de pactarlo así al firmar la paz*»; (Porcel, s.a., p31) en aquest cas es pot apreciar com un cop més fa ús del plural en pronoms personals, convertint el problema en una qüestió més personal, recurs que als llibres escolars actuals no s'utilitza.

Defineix a Ferran VI com un dels millors reis d'Espanya ja que mai va entrar en guerra i va construir diverses estructures arquitectòniques com ponts o castells. Posteriorment tracta el regnat de Carles III, a qui també defineix com un bon rei.

El següent tema que tracta és dels que explica més detalls degut a la importància que va tenir el fet històric tant per la història d'Espanya com per l'enaltiment de la imatge del país, tal com defensava el franquisme: La Guerra de la Independència (1808-1814), també coneguda com a Guerra del Francès. En aquest cas, no l'explica amb massa detalls, mentre que a altres llibres subratlla les accions guerrilleres per part dels civils i les seves victòries.

La Història Contemporània s'introdueix explicant breument les Guerres Carlistes (1833-1876) i la Guerra d'Àfrica de 1860, passant quasi d'immediat a explicar la llisó de la Guerra d'Independència Cubana, de la que cal destacar la següent frase: «*La escuadra española fue vencida por la yanqui en Santiago, y nuestro ejército no pudo resistir, faltándole el apoyo de la escuadra*». (Porcel, s.a., p43) Com bé s'ha comentat anteriorment, quan havia una derrota important es justificaven els motius però sense detallar; i per altra part cal destacar que en aquest cas no es fa ús d'un vocabulari que suggereixi menyspreu cap el contrincant, a diferència de llisons anteriors.

La següent llisó, a diferència de les anteriors, queda dividida en dues parts, des de 1885 fins a 1936 i la Guerra Civil Espanyola, anomenada *Guerra de la Liberación*. A la primera part tracta la regència de Maria Cristina, l'adquisició del protectorat de Marroc durant el regnat d'Alfons XIII i la sublevació de 1936. El darrer apartat esmentat s'expressa de la següent forma: «*Proclamada la Segunda República (1931) no logró mantenerse como gobierno estable y el glorioso Movimiento Nacional (18 de julio de 1936), triunfante la sangrienta lucha, estableció en el poder al Generalísimo Franco*» (Porcel, s.a., p44)

A la segona part d'aquesta llisó, explica breument la Guerra Civil, dedicant unes línies a glorificar la victòria del bàndol revoltat; comentant únicament la mort de José Calvo Sotelo com a causa del que anomenen *el glorioso Movimiento Nacional*, la divisió en *zona nacional* y *zona roja* i alguns episodis com la defensa del Alcázar de Toledo o el setge al Santuari de Santa María de la Cabeza. La llisó finalitza amb la següent frase: «*De esta contienda tremenda y gloriosa España salió una, grande, y libre gracias al favor de Dios y al genio del caudillo Franco*». (Porcel, s.a., p45)

Finalment cal fer esment que a la darrera pàgina del temari es dedica mitja pàgina a explicar la biografia de Franco, sota el títol "*El Caudillo*" enlloc del seu nom, i altra mitja a la

biografia de José Antonio Primo de Rivera; al igual que al primer exemplar. En el cas de la biografia de Franco, s'explica la seva carrera militar sense entrar en massa detalls i és descrit com un home exemplar dins l'àmbit familiar i com a catòlic, lo que segons aquesta lectura seria la causa de la seva popularitat junt al seu sentiment patriòtic i passat, descrit com a gloriós. De Primo de Rivera, el primer que s'explica és que va fundar la *Falange Española*, a continuació s'explica de forma lineal la seva carrera política, lloant els seus discursos i classificant com a vergonyosos el judici al que va quedar sotmès i la seva execució.

4.3-Tercer exemplar: Enciclopèdia de segon grau:

Aquesta enciclopèdia correspon a l'educació primària però es desconeix a quin curs acadèmic, només hi ha constància de que correspon a un segon grau. Altres característiques a destacar d'aquesta enciclopèdia és que fou editada al 1944, es tracta d'una edició econòmica i que al igual que els llibres anteriors inclou el temari d'altres assignatures, així com un índex detallat i una llista de altres llibres editats per l'editorial Luís Vives.

A l'assignatura d'història d'Espanya, hi ha una primera llisó sota el títol de *preliminares* en la que defineix qué engloba la història d'Espanya, com es divideix i la utilitat del seu estudi, glorificant la història d'Espanya en general com es pot apreciar al següent fragment:

La Historia de España nos da a conocer la vida de los héroes, santos, sabios y artistas que formaron nuestra nación y la engrandecieron. Es historia hermosísima, llena de acontecimientos gloriosos. Su estudio nos infundirá un ardiente amor a nuestra Patria y despertará en nosotros ese noble orgullo de considerar como timbre de gloria el haber nacido españoles. (Vives, 1944, p211)

La segona llisó correspon a la Prehistòria, sota el títol "*Tiempos primitivos*". En aquesta llisó tracta algunes de les característiques més comunes de les comunitats prehistòriques que ocuparen els territoris que a dia d'avui corresponen a Espanya, així com altres àrees geogràfiques, com el fet de que els assentaments normalment s'ubicaven dal costat dels rius, la fabricació d'eines...

Aquesta lliçó s'introdueix amb la frase «*Al dispersarse los hombres mucho tiempo después de la creación, vino un grupo de ellos a ocupar a España*». (Vives, 1944, p211) Un cop més es pot veure com fan ús del terme "Espanya" quan a dia d'avui molts historiadors ho veurien com un terme erroni, i com barregen les evidències arqueològiques amb la teoria religiosa. Després d'aquesta introducció, defineix què és la prehistòria i la divideix en dues fases: l'Edat de Pedra i l'Edat dels Metalls. A continuació subdivideix l'Edat dels Metalls d'acord amb els avanços tecnològics produïts i distingeix als celtes, als Íbers i als Celtíbers, per a continuació explicar un sol sistema aplicat a totes les poblacions que si bé era genèric, no s'aplicava d'igual forma a totes les poblacions, així com les seves costums.

En referència a les costums de les comunitats prehistòriques establertes, les defineix breument amb la següent frase «*Sus costumbres eran sencillas y buenas; adoraban a un dios de nombre desconocido, a quien dedicaban bailes en las claras noches de luna*». (Vives, 1944, p212) D'aquesta frase cal destacar primer que xerren de monoteisme, quan les evidències arqueològiques pareixen apuntar a la veneració de més d'una figura i a la diversitat de creences entre pobles, i finalment cal destacar el fet de que en aquesta ocasió no tracta com a falsa o inventada la religió atribuïda a aquelles cultures.

Després de tractar breument aquest període històric, es procedeix a tractar l'Edat Antiga, concretament s'inicia tractant les societats fenícia i grega, i les seves activitats comercials. Defineix una primera fase de fundació colonial a la Península Ibèrica i una fase de conquesta de la que el llibre comenta: «*[...] de comerciantes pasaron a conquistadores, a lo cual se opusieron los españoles, que lucharon bravamente y consiguieron arrinconarlos en Cádiz [...]*». (Vives, 1944, p213) En canvi, quan explica l'expansió dels grecs, els mostra com un poble que aportà cultura a les Balears i a la Península Ibèrica, i amb els que es van realitzar importants intercanvis comercials i dels que van rebre un fort impacte cultural.

La següent qüestió que es tracta respecte a la història antiga és la dominació cartaginesa, comentant primer l'origen dels cartaginesos i les expansions dutes a terme, dedicant un paràgraf a Almícar Barca: «*[...] Amílcar Barca hizo varias incursiones al interior y en dos de ellas venció a los caudillos celtíberos Istolacio e Indortos, que pagaron con la vida de su tenaz resistencia. Ambos fueron crucificados, siendo los primeros mártires de nuestra patria*». (Vives, 1944, p214) A continuació es procedeix a tractar la Segona Guerra Púnica, on a més de realitzar una explicació sobre el conflicte en qüestió, donant una major

importància al nombre d'habitants de la Península Ibèrica que junt a Aníbal creuaren els Pirineus i els Alps, també fa ús d'un breu diàleg.

El següent gran bloc tractat dins aquest període històric és la dominació romana de la Península Ibèrica, d'on destaquen el paper dels pretors i dels quals distingeix la crueltat de Galba; a més també dedica unes línies a tractar la figura de Viriat, a qui defineix com a un *caudillo de los españoles* i una de les figures més importants als manuals escolars.

Es comenta que quan Espanya, referint-se a la Península Ibèrica i a Balears, va quedar sota el domini romà, va haver una bona compenetració cultural ja que els habitants d'aquesta nova província romana varen rebre lleis, llengua i costums, mentre que alguns habitants foren il·lustres a Roma. L'impacte queda expressat amb el següent fragment: «[...] *Muchos españoles fueron ilustres en Roma por su saber; en cambio los romanos nos dieron sus leyes, su lengua y sus costumbres; dejaron en nuestra patria grandiosos monumentos, construyeron acueductos para proveer de agua las poblaciones y abrieron carreteras enlosadas para facilitar el tráfico de ellas.*» (Vives, 1944, p215)

Al igual que a altres exemplars, barreja la història amb història sagrada incloent un apartat sobre el naixement de Jesús, ubicant-ho cronològicament com a succés poc després de l'ocupació romana de la Península Ibèrica i Balears, apartat inclòs dins una llistó sota el títol de "*Cristianismo en España*", on després tracta l'arribada a la Península de Santiago i San Pau com a predicadors del cristianisme; a més d'alguns esdeveniments com aparicions marianes.

En referència als successos de l'Edat Mitjana, un cop més el primer tema que es tracta és qui foren els bàrbars i cap a quines zones de la Península Ibèrica es dirigiren per després focalitzar-se en els visigots i els seus reis més importants. La llistó referent a la monarquia visigoda acaba amb l'explicació d'alguns dels esdeveniments més importants del seu regnat com la Batalla de Guadalete i els Concilis de Toledo.

La següent llistó sobre l'Edat Mitjana tracta la dominació musulmana de la Península Ibèrica, justificant que els àrabs pretenien imposar la seva religió al mon. Explica l'origen del emirat, del califat i com caigueren, així com la divisió del califat en regnes de taifes. Per altra part, també es fa esment i s'explica breument l'arquitectura musulmana i l'existència dels mossàrabs, però ni en aquesta llistó ni en les posteriors es fa esment als mudèixars ni als muladí. D'aquesta llistó cal destacar el següent fragment, on a més de lloar la intervenció cristiana en la reconquesta, també justifica la intervenció divina com a causa de la victòria per

part dels cristians: «*Los españoles nunca dejaron en paz a los musulmanes y les fueron quitando los territorios que les habían arrebatado. Tuvieron que hacer frente también a los almorávides, los almohades y los benimerines. Pero eran valientes y Dios premió sus esfuerzos con triunfos admirables.*» (Vives, 1944, p220)

Quan inicia la llisó de la reconquesta, el primer que comenta és que duraria vuit segles, i descriu com a valentes a les persones que participaren a la reconquesta. Entre les diverses batalles que explica destaquen la de Covadonga i la de Clavijo; i també anomena alguns dels reis que tingueren un major pes en la expansió. La següent llisó també s'enfoca al voltant de la reconquesta, centrant-se principalment en aquells reis que tingueren un paper més important i guerrers com El Cid, com bé s'ha vist en l'exemplar anterior; però també explica la Batalla de Navas de Tolosa, considerada com una de les més importants durant la reconquesta.

La darrera llisó del bloc de l'Edat Mitjana també es troba enfocada al voltant de la reconquesta, però en aquesta ocasió només tracta breument la vida d'alguns reis com Ferran III el Sant, Alfons I el Batallador i Jaume I el Conqueridor. També es dediquen dos breus paràgrafs a l'arquitectura, pintura i escultura; i en el cas de l'arquitectura distingeix el gòtic i el romànic, així com l'arquitectura mudèixar.

El primer que explica sobre l'Edat Moderna és el regnat dels Reis Catòlics i la importància d'algunes figures com Colón, el Gran Capitan i el Cardenal Cisneros. Al igual que al exemplar anterior, el matrimoni dels Reis Catòlics s'interpreta com a la unitat definitiva d'Espanya, i no com la unitat únicament dinàstica que fou. Sobre els canvis produïts durant el seu regant, fa esment a les reformes de lleis i tribunals de justícia, la reducció de poder dels nobles, el fi de la reconquesta dels territoris en mans dels musulmans a la Península Ibèrica, l'expulsió dels jueus, la creació de la *Santa Hermandad* i la *Santa Inquisició*, i el descobriment d'Amèrica; però d'aquests múltiples fets només aprofundeix sobre la conquesta de Granada i l'arribada a Amèrica.

En quan a la llisó sobre l'arribada a Amèrica, cal destacar el següent fragment:

Colón desembarcó con los suyos, besó el suelo, regoló con dulces lágrimas, dio gracias a Dios y con la espada en una mano y el estandarte en la otra, tomó posesión de aquella tierra en nombre de sus soberanos[...] Así pues, Colón fue el

instrumento de que se valió la Providencia para dar a nuestra Patria el destino sumamente glorioso de descubrir el Nuevo Mundo y hacerle partícipe de nuestra cristiana civilización [...] (Vives, 1944, p226)

La següent lliçó tracta diversos aspectes del regnat de Carles I, així com els seus orígens i els problemes que va suposar aquesta qüestió als inicis del seu regnat, ja que al tractar-se d'un rei que es va educar fora d'Espanya, quan va arribar a la Península Ibèrica no xerrava espanyol i va venir acompanyat de figures de confiança procedents dels Països Baixos als que assignà alts càrrecs, cosa que no va ser vista a la Península Ibèrica ni a Balears, donant peu a les comunitats i a les germanies, uns moviments que sorgiren als inicis de la dècada de 1520. Tot i així, tal com explica aquest llibre, amb els anys aquesta situació va deixar de ser un problema, però sense fer esment a la repressió exercida sobre aquells que formaren part dels esmentats moviments i defensant que el que va fer Carles I fou reparar els errors comesos, a més d'apreciar més els territoris europeus que va heretar dels Reis Catòlics.

Tot i que Carles I va lliurar diverses batalles, aquest llibre també es centra únicament en la Batalla de Pavía, la qual va suposar una important victòria per Espanya, i així com només es centra en aquesta batalla, tot i haver tingut un total de sis guerres contra França, tampoc fa cap esment a l'existència d'altres conflictes amb França.

Un altre dels grans fets que va suposar un problema per a Carles I fou l'inici del protestantisme al Sacre Imperi. En un primer moment, fa ús del terme "protestant", però en les següents ocasions en que en fa referència utilitza el terme "heretge", és a dir, una persona que segueix una doctrina religiosa amb algunes idees contràries a la Església catòlica. La qüestió protestant és tractada de forma molt breu, per lo que en el mateix apartat es tracta la situació de Carles I contra els turcs i pirates, però sense aprofundir en els successos.

Després d'haver explicat les situacions conflictives del regnat de Carles I, es procedeix a explicar el primer viatge al voltant del món i les conquestes dels territoris que posteriorment serien Mèxic i Perú. En referència a la volta al món, no es donen massa detalls, però la conquesta espanyola dels esmentats territoris americans és explicada glorificant a les principals figures que hi participaren, com es pot veure a continuació:

Conquista de Méjico y Perú: Durante este reinado, dos extremeños heroicos, Hernán Cortés y Francisco Pizarro, conquistaron para España inmensas tierras. El primero, con solo seiscientos hombres sometió a Méjico después de vencer a los naturales en la gran batalla de Otumba. Pizarro, por otra parte, se apoderó del magnífico imperio de los Incas en el Perú. (Vives, 1944, p228)

Finalment tracta l'abdicació i la mort del rei, tampoc sense donar massa detalls al respecte, i inicia els temes referents al regnat de Felip II, qui als inicis del temari és definit com el monarca més poderós. S'explica que va tenir que intervenir a moltes guerres per mantenir la integritat dels territoris sobre els que va governar, “*en los que no se ponía el sol*”, mot amb el que seria conegut i que també utilitza el llibre.

En quan als conflictes on participà Felip II i que s'expliquen al llibre, només esmenta la Batalla de San Quintín, la victòria de Lepant i la intervenció de l'Armada Invencible, però no aprofundeix molt al respecte. De les dues primeres victòries no hi ha cap detall a destacar, a més del fet de que al igual que als altres conflictes, explica l'origen, no dona massa detalls del desenvolupament, i com van vèncer, així com els beneficis obtinguts.

A diferència del segon exemplar analitzat, en aquest cas sí esmenta i descriu breument el regnat dels tres següents reis, coneguts com els Àustries menors abans de tractar l'accés dels Borbons al tro i la Guerra de Successió. Comenta que Felip III no va tenir el talent de governar del seu pare, però que durant el seu regnat en Miguel de Cervantes va publicar El Quixot, lo que convertiria els anys del seu regnat en un període més notori per les lletres. En referència a Felip IV es comenta que tot i algunes victòries en els conflictes, va haver importants rendicions i Portugal es va separar d'Espanya, fet que descriu com una escena dolorosa. De Carles II únicament comenta que no va deixar successió i que es proclamaria rei Felip V de Borbó, però abans de tractar la Guerra de Successió, esmenta algunes de les figures dedicades a les arts més importants.

Sota el títol *Primeros reyes de la Dinastía Borbónica*, explica breument la Guerra de Successió, i el tractat d'Utrech, en el que li dona importància a la cessió de Gibraltar a Anglaterra i ho defineix com a pacífics i pròspers, a excepció de la expulsió dels jesuïtes duta a terme en aquest període.

Així com en els anteriors períodes històrics l'editor ha establert els límits d'aquests períodes, en aquest cas no especifica quan comença la història contemporània, però la següent llió que tracta és la que ens els anteriors exemplars quedava establerta com a la primera llió de l'Edat Contemporània, aquesta llió és la Guerra de la Independència o Guerra del Francès (1808-1814). Primer es fa un resum del dit conflicte on no glorifica cap aspecte ni fa ús de termes despectius per referir-se al enemic; però a continuació explica amb un major detall, en comparació a altres llións, els successos del 2 de maig de 1808 a Madrid, ocupant una pàgina completa, al igual que la biografia de Franco i Primo de Rivera en altres exemplars i que no es troben present en aquest. S'assenyalen com a episodis més notables de la Guerra de la Independència el setge a les ciutats de Girona i Saragossa, descrit amb les següents paraules: «*Aragoneses y catalanes asombraron al mundo con su valor. El general Palafox era defensor de Zaragoza, donde todos los habitantes, incluso mujeres, empuñaron armas. Al detener el empuje enemigo en dos sitios sucesivos, nos recordaron a los heroicos defensores de Sagunto y Numancia [...]*» (Vives, 1944, p232)

La següent llió engloba els regnats de Ferran VII, Isabel II i Alfons XII. Del regnat de Ferran VII comenta que va haver continúes turbulències polítiques, en part front a l'abolició de la constitució votades a les corts reunides a Càdis, a més de la independència de les colònies espanyoles, quedant únicament Cuba i Puerto Rico; però la única qüestió que aprofundeix és el conflicte que hi va haver entre 1833-1840 i que anomena "*Guerra Civil*", mentre que a dia d'avui és conegut com a "*Guerra Carlina*". Del regnat d'Isabel II enumera alguns fets importants però sense entrar en detall, com la inauguració dels primers ferrocarrils, la guerra d'Àfrica o la creació del cos de la Guardia Civil; i acaba comentant que durant el seu regnat va haver constants desordres. Finalment, d'Alfons XII comenta que va resoldre assumptes importants, però no els concreta, i que varen succeir grans desgràcies com desastres naturals i epidèmies.

La propera llió tracta molt breument la regència de Maria Cristina i el regant d'Alfons XIII. Comenta que Maria Cristina va governar amb prudència tot i que es varen independitzar les darreres colònies, o com descriu el llibre "*pérdida de nuestras colonias*". Quan tracta el regnat d'Alfons XIII, comenta que va regnar durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918), o *Guerra Europea*, com l'anomena aquest llibre, i elogia el seu regnat i mesures que va prendre, així com condemna el liberalisme, tal com es pot apreciar al següent fragment, on a més o enllaça als inicis de la Segona República:

Llegado Alfonso XIII a la mayor edad, empezó a reinar. En su tiempo ocurrió la Guerra Europea (1914-1918), en la que sólo intervinimos para aliviar calamidades; en tan humanitaria obra dejó recuerdo imperecedero el generoso y compasivo Alfonso XII. En 1919 consagró solemnemente España al Divino corazón de Jesús en el Cerro de los Ángeles [...] El liberalismo había llevado a España a una situación caótica. El ilustre y patriótico general Don Miguel Primo de Rivera implantó entonces la dictadura militar, y España disfrutó siete años de paz, trabajo y progreso [...] Por desgracia le sucedieron gobernantes incapaces de contrarrestar las tendencias contrarias a la España tradicionalista y cristiana, y al poco tiempo se proclamó la República (1931) [...] (Vives, 1944, p235)

La següent llistó tracta la Segona República (1931-1939) i la Falange Espanyola. La Segona República és descrita com una etapa dolenta en la història d'Espanya, de la que es va intentar sortir, o "salvar" segons expressa el llibre, mitjans la creació de la Falange Espanyola, de la que defineix el seu significat al apartat 122, com bé es pot consultar a la il·lustració 4 del apèndix, en la que es pot apreciar tots els elements d'aquesta llistó tant importants per a la història contemporània de Espanya com per reflectir un dels principals fets que condemna el franquisme, utilitzant-lo com a suport per justificar la seva ideologia.

Com es pot apreciar en la il·lustració en qüestió, dedica un apartat bastant ampli, en comparació a altres apartats. En aquest apartat realitza un discurs sobre al patriotisme i al que suposa que significa ser espanyol d'acord amb els ideals franquistes, justificat per una sèrie d'episodis històrics que anomena al discurs i quasi tots ubicats dins un mateix marge cronològic. Aquesta llistó acaba amb l'assassinat de Calvo Sotelo, fet que utilitza com a principal causa i justificant del alçament de juliol de 1936.

La següent llistó tracta l'alçament del 18 de juliol de 1936, definit com a un acte admirable. El primer apartat de la llistó té el títol de "Primeras gestas heroicas", i en ell explica algunes de les primeres accions per part del general Mola, Queipo de Llano y Franco; justificant part de l'èxit com a conseqüència de la intervenció divina, tal com es reflecteix al següent fragment: «*Franco, por su parte, llegó a Marruecos desde Canarias, y con la protección de la Virgen de África, trasladó tropas a la Península por mar y aire.*» (Vives, 1944, p236) També anomenen a altres figures i explica molt breument el motiu per el que han estat anomenats.

La lliçó acaba amb la següent frase: «*El movimiento nacional no fue un grito de guerra cualquiera. Tuvo, ante todo, espíritu de cruzada en defensa de la civilización cristiana y occidental, amenazada de destrucción por el comunismo.*» (Vives, 1944, p237) i amb un apartat titulat “*Mártires de Dios y de la Patria*” del que es pot destacar la següent frase: «*Sucumbieron miles de españoles: obispos, sacerdotes, religiosos, políticos de derecha y gentes del pueblo de todas condiciones. El 20 de noviembre de 1936 fue cobardemente asesinado José Antonio en la cárcel de Alicante.*» (Vives, 1944, p237)

La següent lliçó tracta el final de la guerra, en la que anomenen aquelles batalles més importants i en les que els revoltats triuñaren, les primeres accions socials preses per el nou govern que resultaren beneficioses per la població, com la construcció de nous llars, i la unificació de la Falange y Requeté.

4.4- Altres continguts:

A la majoria de les lliçons de geografia es pot veure com es dedica un apartat a anomenar algunes races del mon, dividint-les en la raça blanca com a raça europea, la raça groga com a raça asiàtica, la raça roguenca com a raça americana, la raça negra com a raça africana i la raça corresponent a Oceania l’anomenen *aceitunada*, i a més, alguns exemplars com en el segon llibre analitzat, defensen que la raça blanca supera a les altres per la seva intel·ligència. Altra lliçó a destacar i que es troba present a la gran majoria dels llibres de geografia es una lliçó sobre què és Espanya, en ocasions present en diversos apartats del temari enlloc d’una sola lliçó, com bé es pot veure a les següents línies «*La tierra llamada España está en Europa. Nosotros somos españoles. España forma una nación. La capital de España es Madrid, población en donde reside el gobierno. Los españoles somos católicos y hablamos el idioma español.*» (Porcel, 1957, p 38) A més, a les lliçons de geografia d’alguns llibres s’hi dediquen algunes pàgines a explicar amb més detall fenòmens com al colonització.

Respecte al que s’ha comentat anteriorment en relació a les lliçons d’altres assignatures que tracten qüestions vinculades al concepte d’Espanya, hi ha un altre exemple del mateix llibre a l’assignatura de Moral, on tracta l’idea d’Espanya com a pàtria i que suposa pertànyer a ella, tal com es pot veure al següent paràgraf.

El país en que habitamos es nuestra Patria. Hemos de querer mucho a nuestra Patria que nos sustenta y nos define. Para la Patria dan los soldados su vida; los ricos su dinero; todos le debemos amor y agradecimiento. Las patrias de todos los hombres, de todos los pueblos, forman la humanidad. Todos los hombres de cualquier raza, color o religión que sean, son criaturas de Dios y los hemos de tratar con amor y con justicia como hermanos. (Porcel, 1957, p146)

Les llistons d'història natural també inclouen algunes llistons basades en la teoria religiosa que defensa el catolicisme, com bé es pot veure a frases com la següent: «*Los hombres, además de vivir y poder moverse, sienten y piensan porque tienen alma. Para vivir, es preciso que el alma del hombre esté unida al cuerpo [...]*» (Porcel, s.a., p91)

A les llistons d'història sagrada, en ocasions s'iniciava el temari defensat que hi ha que creure lo escrit a la Bíblia ja que el contingut està inspirat l'Esperit Sant, i per lo general s'hi explicava el antic testament, el nou testament, i la història del cristianisme fins a finals de l'Edat Antiga, com és el cas del segon exemplar analitzat.

Finalment, cal esmentar la situació de l'ús del català a les aules. La majoria de nins procedents de zones bilingües, especialment els qui habitaven zones rurals, coneixien únicament el català, idioma que estava prohibit utilitzar a les aules i als espais públics, lo que dificultava l'aprenentatge dels diversos continguts temàtics a les aules (Viera, 2019), tot i que en alguns exemplars utilitzats a Mallorca, com es pot veure a la il·lustració 3, hi ha llistes de vocabulari general traduït del espanyol al català a les darreres pàgines del llibre, quasi tot vinculat als continguts del llibre.

4.5- Exemplar d'un llibre escolar de inicis del segle XXI:

Al apèndix es troben imatges corresponents a les il·lustracions 5, 6, 7, 8 i 9 sobre un llibre escolar de sisè de primària, curs destinat als nins d'onze anys, utilitzat durant el curs acadèmic 2019-2020, concretament el temari corresponent a les Edats Mitjana, Moderna i Contemporània. La primera gran diferència que es pot apreciar és que tot i que aquest llibre té els fulls de mida DIN-A4, mentre que els manuals escolars d'entre 1939 i 1959 tenen una mida inferior i el contingut que ofereix no és tan extens com als manuals analitzats. En mitja pàgina, o en una pàgina com a màxim, queda resumit el contingut de tota una fase històrica,

mentre que als tres exemplars analitzats cada període històric ocupava diverses pàgines, oferint un contingut més ampli a nins.

En referència al contingut, de l'Edat Mitjana només esmenta l'any en que es va iniciar aquest període, explica molt breument qui foren els visigots i el que va suposar l'arribada dels musulmans a la Península Ibèrica, així com els fets que varen donar peu amb l'organització dels primers regnes cristians. Es pot apreciar que tot i que l'atenció es centri en els mateixos esdeveniments que als altres exemplars, no es fa ús de termes que glorifiquin les accions dutes a termes per els cristians o degradin a les altres cultures que eren vistes com a enemigues.

La mateixa situació es troba en el temari corresponent a l'Edat Moderna, de la que destaca com a esdeveniments més importants l'arribada dels europeus a Amèrica, fent ús de l'expressió "descobrir", una breu evolució dels avanços i decadències del imperi que es va crear fora d'Europa per part d'Espanya durant els segles XVI, XVII i XVIII; i finalment els estils artístics destacats en aquest període, però sense donar detalls de les seves característiques.

Al disposar de més informació de l'Edat Contemporània, el contingut als llibres escolars sol ser més ampli, per tant en aquest cas només es veuran quins aspectes explica aquest llibre sobre la Segona República, la Guerra Civil i el franquisme. Es pot apreciar com de la Segona República es donen més detalls en comparació a altres fets històrics, de fet dona més informació que no als manuals analitzats corresponents als anys entre 1939 i 1959, i no fa ús de termes que glorifiquin cap fet o persona, o descriu de forma despectiva cap fet o persona. També es pot apreciar que es centra principalment en les novetats que va suposar l'arribada d'aquest govern i les reformes que es varen dur a terme.

La guerra civil queda resumida en menys d'una pàgina si tenim en compte les fotografies i exercicis destinats a comprovar la comprensió del estudiant que comparteixen pàgina amb aquest apartat del temari. En un primer paràgraf explica breument que va significar el cop d'estat de juliol de 1936, esmentat als exemplars anteriors com "*el Glorioso Alzamiento Nacional*" i quina gran conseqüència va dur; per a continuació i abans d'explicar el conflicte en sí, comentar quins foren els dos bàndols i a què donaven suport. Del conflicte en sí no explica els moviments ni fets més destacats, a diferència dels exemplars analitzats anteriorment on comenten alguns dels majors triomfs per part del bàndol revoltat; únicament explica quan va acabar la guerra i qui va guanyar. El darrer apartat que comenta d'aquest conflicte és quines conseqüències va suposar-hi, centrant-se en les mancances.

A continuació, a aquest llibre es dediquen dues pàgines a explicar alguns aspectes bàsics del règim franquista, en especial els canvis polítics que va suposar i la repressió junt a les seves conseqüències per als que donaren suport a la república; però també explica els canvis que va haver durant el règim i no foren immediats de la Guerra Civil, especialment aquells que es varen realitzar front al desenvolupament de la història a nivell mundial, com el fet de que Espanya va quedar aïllada internacionalment i no seria acceptada fins la dècada de 1950, quan el règim va suprimir algunes característiques que els lligava a les dictadures feixistes caigudes durant la Segona Guerra Mundial; de fet al 1955 Espanya fou acceptada a la ONU. També es parla de les millores econòmiques a la dècada de 1960 i la situació que vivia a Espanya a la dècada de 1970, on va créixer l'oposició contra el règim i es reclamava un sistema democràtic. (Bellón, Álvaro et ali, s.a.)

5-Conclusions

D'acord amb els tres primers exemplars analitzats, el primer que es pot destacar i que es troba present en cada un d'aquests exemplars és el fet de que es donava molta importància a la imatge d'Espanya front als seus ciutadans, aspecte que es mantindria en els exemplars editats durant tot el règim tot i els canvis realitzats dins els àmbits polític i educatiu. Es tracta d'un dels elements del franquisme més clars i que perviuria durant tot el règim, inclús davant a l'obertura d'Espanya a nivell internacional front a com es desenvoluparen els principals fets històrics d'impacte global, com la caiguda de les potències del eix. Per altra part, així com es mantenia la importància de la imatge d'Espanya, no sembla que hagi variacions sobre com succeïren els fets històrics explicats als llibres, una clau per glorificar el passat del país.

El segon aspecte a destacar és que a les llisons d'història, i especialment a les llisons de prehistòria i història antiga, barreja fets històrics demostrables per l'arqueologia i per fonts escrites amb la teoria de la història religiosa, tot i existir també l'assignatura d'història religiosa, on es narren episodis bíblics. Els principals esdeveniments succeïts d'acord amb la Bíblia que barreja amb els fets històrics demostrables són la creació d'Adan i Eva en relació a les primeres comunitats prehistòriques existents però sense deixar clar el marge cronològic entre els dos successos, el naixement de Jesús, i la suposada intervenció divina front a les victòries per part d'Espanya i dels catòlics als conflictes on participaren. Encara així, la importància de la religió no queda únicament reflectida en aquestes llisons, sinó també a altres assignatures com aquelles relacionades amb el món de les ciències, així com les llisons de dret, on es defensa l'existència de lleis de d'origen diví i expliquen les relacions entre el dret i la religió.

Així com la religió té un pes molt important, també el té en gran mesura la geografia. En apartats anteriors s'ha comentat que es distingeixen diverses races i que en alguns llibres descriuen la raça blanca com a raça superior, i aquesta idea no es veu només reflectida en aquesta idea expressada, sinó també en el poc pes i interès a l'hora de descriure altres races i àrees geogràfiques en comparació a Europa. Com també s'ha esmentat, en alguns llibres tenen un gran pes a les llisons de geografia esdeveniments històrics com la colonització espanyola d'Amèrica, on es comença amb una descripció molt genèrica sobre com són les cultures que hi habiten i es posa una especial atenció a activitats que realitzen i que dins la cristiandat es

consideren pecaminoses; a continuació s'explica el paper que hi va tenir Espanya a Amèrica durant la fase de colonització i evangelització. (Vives, 1944, p203)

Per altra part, crida molt l'atenció l'ús de termes que expressen admiració i menyspreu cap a algunes figures i comunitats, depenent de si el seu paper en la història encaixa com a enemics d'Espanya o de la cristiandat. Aquesta qüestió resulta més visible en successos històrics més contemporanis, com la Guerra Civil o la Guerra del Francès, dos dels esdeveniments històrics als que semblen donar-hi una major importància per a la història d'Espanya, junt a l'arribada a Amèrica.

Per lo general es pot veure com es suprimeixen aquells episodis on Espanya va perdre, però quan resulta necessari fer esment a qualche esdeveniment d'aquest tipus per poder explicar fets històrics posteriors, no es donen molts de detalls o es justifiquen els motius de la derrota de forma breu. A més, així com suprimeixen aquest tipus de detalls, també suprimeixen i justifiquen aquells esdeveniments històrics en que Espanya o la comunitat cristiana hagi exercit accions violentes per aconseguir el seu propòsit, com és el cas de la Santa Inquisició o la repressió contra els republicans després de la Guerra Civil. També, fent referència a la Guerra Civil, cal destacar com a tots els exemplars analitzats es fa esment a la mort de José Calvo Sotelo com a succés aberrant i clau per l'esclat de la Guerra Civil, però en cap moment s'esmenta la mort de José del Castillo Sáenz, partidari de la República i que fou assassinat al igual que Calvo Sotelo un dia abans.

Per altra part, així com es suprimeixen episodis importants, també es dona un major protagonisme a figures específiques arribant a ocupar una pàgina completa del llibre cada figura, a diferència de l'actualitat. Aquesta pràctica es pot veure en aquells llibres que tracten a part les biografies de Primo de Rivera i de Franco, però també al contingut de les llisons d'història dels llibres, com bé s'ha esmentat quan s'ha tractat l'exemplar corresponent al grau elemental, on a les llisons sobre l'Edat Mitjana s'han dedicat diverses pàgines a diverses figures que han tingut un paper clau en la reconquesta de la Península Ibèrica.

Finalment, cal esmentar el fet de que en totes les llisons s'utilitza el terme "Espanya", inclús en aquells períodes històrics on encara no existia un sentiment ni social ni polític d'unitat territorial, com és el cas de la Prehistòria, on els territoris que en l'actualitat formarien Espanya estaven habitats per petites comunitats i hi havia establertes colònies de civilitzacions procedents d'altres enclaus del Mediterrani; de fet, el quan s'ha de començar a utilitzar el terme "Espanya" ha estat objecte de debat durant diversos anys ja que inclús quan

els Reis Catòlics es varen casar, es va tractar d'una unió dinàstica i no d'una unificació política on tots els territoris tingueren les mateixes lleis, la mateixa moneda... com s'ha fet creure en moltes ocasions i que també es pot veure reflectit ens els llibres analitzats, tal com expressen fragments com el següent pertinent al exemplar corresponent al grau elemental: *«Jurándose luego Castilla y Aragón, fué conquistado el reino de Granada y desde entonces España existe unificada en una sola nación»* (Porcel, 1957, p25)

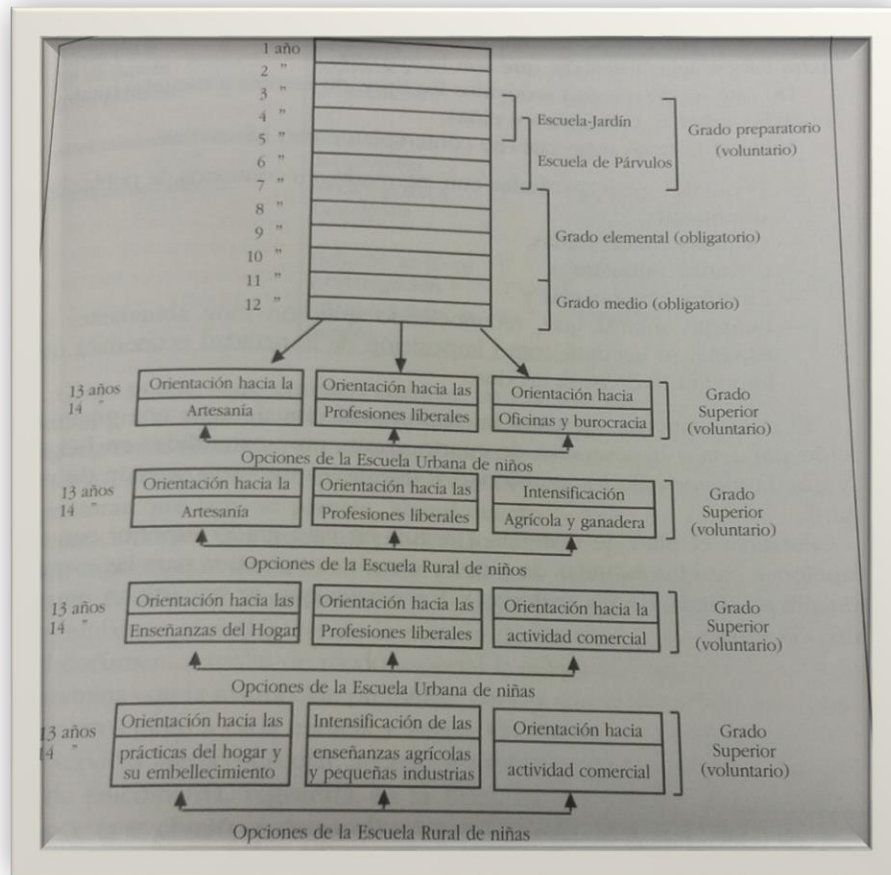
6-Bibliografía

- Armillas, J. A. (2015). Descubrimiento y contacto con otros mundos. En A. Floristan, *Historia Moderna Universal* (pág. 37). Barcelona: Ariel.
- Guichot Reina, V. (2006). Historia de la educación: reflexiones sobre su objeto, ubicación epistemológica, devenir histórico y tendencias actuales. *Revista latinoamericana de Estudios Educativos*, 11-51.
- Juan Vidal, J. (2015). La rivalidad Francisco I-Carlos I, la expansión otomana en el Danubio y el Mediterraneo y el avance del protestantismo en Alemania. En A. Floristan, *Historia Moderna Universal* (págs. 182-186). Barcelona: Ariel.
- López, J. R. (2011). *La contrarrevolución pedagógica en el franquismo de guerra*. Santander: Ediciones de la Universidad de Cantabria.
- López, J. R. (2012). *Los programas escolares inéditos de 1938 en la España de Franco: El cerco pedagógico de la modernidad*. Cantabria: Universidad de Cantabria.
- López, M. (2001). *El fenómeno ideológico del franquismo en los manuales escolares de enseñanza primaria (1936-1945)*. Madrid: UNED.
- Martínez, J. (2015). Las monarquías dinásticas: Francia, Inglaterra, España. En A. Floristan, *Historia Moderna Universal* (págs. 143-148). Barcelona: Ariel.
- Mateo Del Pino, Á. (s.a.). Juego de apariencias o percepciones ensoñadas: Novus Mundus. *Universidad de las Palmas de Gran Canaria*, 429-440.
- Palacios, I. (1993). *Infancia, pobreza y educación en el primer franquismo*. Valencia: Universidad de Valencia.
- Payne, S. (1992). *Franco*. Madrid: Espasa Calpe.
- Peralta, M. D. (2012). *La escuela primaria y el magisterio en los comienzos del franquismo*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas.
- Riquer, B. (2010). *Historia de España: la dictadura de Franco* (págs. 1-76). Barcelona: Editorial crítica.
- Sureda, B. e. (1977). *L'educació a Mallorca: aproximació històrica*. Palma: Editorial Moll.
- Tusell, J. (2006). España y la caída del fascismo (1943). En J. Tusell, *Franco y Mussolini: la política española durante la Segunda Guerra Mundial* (págs. 367-430). Barcelona: Ediciones Bruño.
- Viera, C. (23 de octubre de 2019). Aulas en el tiempo. *Brisas*, págs. 4-7.
- Villatoro, M (7 de marzo de 2017) La batalla olvidada que pudo cambiar la historia: cuando Franco casi muere frente a cientos de rifeños. *ABC*
- Ymbert, J. C. (1998). La història cultural i l'intel·lectual professional. Una visió personal. *Revista Cercles d'Història Cultural*.

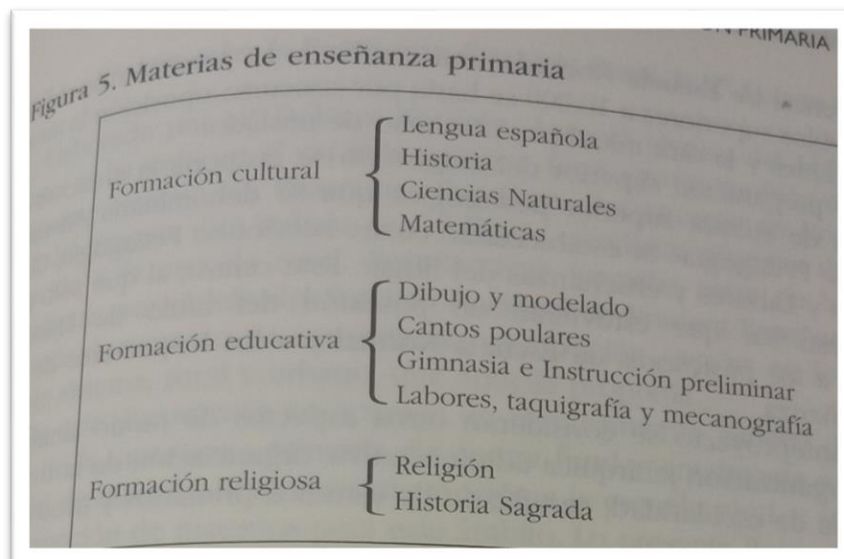
7-Fonts

- Ley N°199 del 17 de Julio de 1945. B.O.E.
- Ley sobre Educación primaria. 1945 B.O.E.
- Bellón, A et ali (s.a.) *Ciencias sociales*. Santillana: s.c.
- Huesca. 1944. Enciclopedia Segundo Grado Edición económica. Editorial Luís Vives
- Porcel Riera, Miquel (1957), *Curso Porcel de enseñanza primaria por el método cíclico*. Editorial Porcel. Palma de Mallorca.
- Porcel Riera, Miquel (s.a.) *Curso Porcel de enseñanza primaria por método cíclico: Grado preparatorio*. Editorial Porcel: Palma de Mallorca

8-Apèndix

IL·LUSTRACIÓ 1 (PERLATA, 2012)

IL·LUSTARCIÓ 1 (PERALTA 2012)

Lección 20. — SEGUNDA REPUBLICA. LA FALANGE ESPAÑOLA

120. La **Segunda República**, que se presentó con aparente liberalidad y mansedumbre, se tornó muy en breve "agria y triste"; inundó la nación de fango, sangre y lágrimas. Los atropellos eran frecuentes, así como los asesinatos de personas de orden.

121. Entonces José Antonio Primo de Rivera se propuso salvar a la Nación, instituyendo en 1933 la **Falange Española**, hoy madurada en Falange Española Tradicionalista y de las J. O. N. S., cuyo Jefe es Franco.

122. **El primer concepto de Falange** es la *Unidad de Destino*. Ser españoles quiere decir sentirnos llamados a cooperar en la empresa que España realizó y ha de realizar de nuevo en la Historia del mundo.

Este destino de España ha de ser aquel que se cumplió en la época imperial que comenzó en el reinado de los Reyes Católicos. Después de rechazar por Occidente el peligro musulmán, ganó España al mar y a la barbarie Continentes desconocidos, e inmediatamente, cuando la Reforma protestante rompió en Europa la unión de la Cristiandad, España fué la mantenedora de la Unión Católica, al mismo tiempo que rechazaba, esta vez por mar, la invasión musulmana.

España ha de volver a cumplir la misión de propagar por el mundo la civilización cristiana. Le incumbe la misión más alta que puede darse en la Historia.

José Antonio Primo de Rivera

IL·LUSTRACIÓ 3: (Enciclopedia Segundo Grado Edición económica, 1944)

NOCIONES DE LENGUAJE

Vocabulario Mallorquín - Español

GRADO ELEMENTAL

LECCIÓN 1.ª

El cuerpo humano

<i>Mallorquín</i>	<i>Español</i>	<i>Mallorquín</i>	<i>Español</i>
Ses oreyes .	Las orejas	Una dent.	Un diente
Es front . .	La frente	Es claus . .	Los colmillos
Ses galtes .	Las mejillas	Es caxals .	Las muelas
Ets ossos .	Los huesos	Mossegá . .	Morder
Ses anques .	Las nalgas	Ensumá . .	Oler
Ses espatles	Los hombros	Alená . . .	Respirar
Sa esquena .	La espalda	Es mostaxos	Los bigotes
Es fetje . . .	El hígado	Ses genives .	Las encías
Es colso . . .	El codo	Ses pipelles .	Las pestañas
Sa clósca . .	El cráneo	Sa barra . . .	La barba
Es cervell . .	El cerebro	Sa xella . . .	El sobaco
Ses truñellas .	Las trenzas	Sa gargamella .	La garganta
Sa clencha . .	La crencha	Sa espinada .	El espinazo
Cabeis blancs .	Canas	Sa frexura . .	La asadura
Es clotell . .	El pescuezo		

IL·LUSTRACIÓ 4: (Porcel, 1957)

L'edat mitjana

L'edat mitjana va començar amb el **final de l'Imperi romà**, l'any 476 dC.

Els **visigots**, un dels pobles germànics arribats del nord d'Europa, varen envair Hispània i varen fundar un regne a la Península.

L'any 711 els musulmans varen conquerir el regne visigot i varen crear **al-Àndalus**. Els **regnes cristians** es varen organitzar per expulsar-los i ampliar les seves fronteres. Aquest procés es coneix com la **reconquesta**. Va concloure al final de l'edat mitjana, en què els Reis Catòlics varen conquerir el regne de Granada.

Durant aquesta etapa les ciutats varen créixer i es varen construir castells i monestirs. Varen destacar dos estils artístics: el **romànic** i el **gòtic**.

L'edat moderna

L'edat moderna es va iniciar el 1492 amb el **descobrimet d'Amèrica**. En aquesta etapa es varen produir descobriments i invents molt importants, com ara la impremta.

En els segles XVI i XVII, va regnar a Espanya la dinastia dels Austries. Els primers reis, Carles I i Felip II, varen crear un gran imperi, que es va debilitar en el segle XVII. En el segle XVIII va començar a regnar una dinastia nova, els Borbons.

En aquesta etapa es varen desenvolupar dos estils característics: el **renaixement**, primer, i el **barroc**, després. A Espanya, es coneix el segle XVII com el **Segle d'Or** espanyol, per l'esplendor cultural i artística.

En el segle XVIII varen arribar a Espanya les idees de la **Il·lustració**.

EDAT MITJANA

EDAT MODERNA

EDAT CONTEMPORÀNIA

1492

Descobrimet d'Amèrica

1789

Revolució Francesa

ACTIVITATS

- 1 **EXPRESSIÓ ESCRITA.** Explica per què l'agricultura, la ramaderia i l'escriptura foren descobriments importants per a l'ésser humà.
- 2 Enumera els esdeveniments que marquen l'inici de cada etapa de la història.

L'edat contemporània

L'edat contemporània va començar el 1789, amb la **Revolució Francesa**. És l'etapa en què vivim.

La Segona República i la Guerra Civil

La Segona República

El 14 d'abril de 1931, després que Alfons XIII abandonés Espanya, es va proclamar la Segona República ¹ i se'n va nomenar president Niceto Alcalá Zamora.

Aquell mateix any, es va aprovar una **constitució** nova i es va implantar un sistema polític democràtic, en el qual es varen establir, entre altres coses:

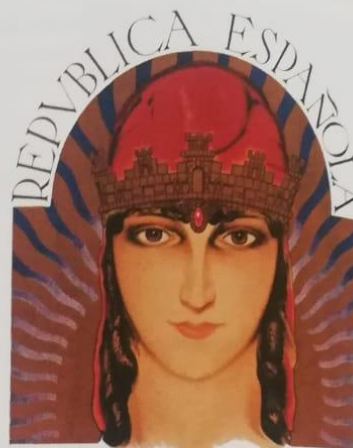
- **El sufragi universal.** Per primera vegada es reconeixia el dret de votar a les dones. Espanya va ser un dels primers països europeus en què es va reconèixer aquest dret a les dones. ²
- **La separació entre l'Estat i l'Església.** La religió catòlica va deixar de ser la religió oficial a Espanya.
- **La creació de regions autònomes.** El 1932 es va aprovar l'Estatut d'autonomia de Catalunya i el 1936, el del País Basc.

Les reformes de la Segona República

Durant els primers anys de la República es va dur a terme una àmplia política de reformes amb l'objectiu de modernitzar el país. Per exemple:

- **La reforma agrària.** Es varen repartir terres entre les famílies de pagesos per millorar-ne les condicions de vida i, al mateix temps, augmentar la producció agrícola.
- **La reforma de l'ensenyament.** Es varen construir milers d'escoles per tot el país per impulsar l'educació. ³
- **La reforma laboral.** Entre altres mesures, es va establir un salari mínim i es va reduir la jornada laboral.

Moltes d'aquestes mesures no varen ser acceptades per una part de la població. La situació es va fer cada vegada més inestable i els enfrontaments entre els partidaris de la república i els seus enemics varen fer-se cada vegada més freqüents i violents.

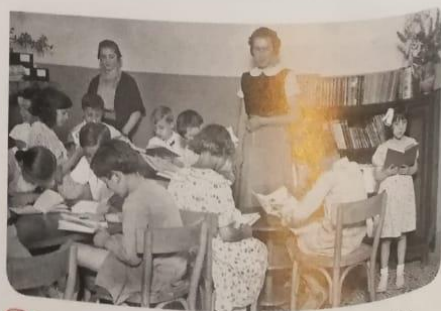

14 DE ABRIL DE 1931

- ¹ El 14 d'abril de 1931 es va proclamar per segona vegada una república a Espanya.

- ² Coa per votar a les eleccions generals de 1933. Era la primera vegada que les dones votaven en unes eleccions.

- ³ Durant la Segona República es va donar molta importància a l'educació.

Els canvis en el franquisme

A partir de la dècada dels anys cinquanta, Espanya va començar a ser acceptada internacionalment.

En aquesta època, es varen signar acords de cooperació amb alguns països, com els Estats Units, i el 1955 Espanya va ser admesa com a membre de l'**Organització de les Nacions Unides (ONU)**.

Des de 1960, l'economia va començar a millorar: va augmentar la producció de la indústria, es va modernitzar l'agricultura amb màquines que facilitaven les feines agrícoles i es varen millorar les infraestructures. El turisme es va convertir en una de les principals activitats econòmiques del país.

Aquest creixement econòmic va contribuir a augmentar el nivell de vida dels espanyols. **3**

Això no obstant, continuava havent-hi una manca de democràcia. La dictadura continuava exercint un control ferm sobre la població i les persones que estaven en contra del govern eren empresonades.

El final del franquisme

Entre 1970 i 1975, l'oposició al govern del general Franco va anar creixent.

Els sindicats, encara que continuaven prohibits, es varen començar a organitzar de forma **clandestina**, és a dir, en secret per temor a ser detinguts.

També els estudiants varen fer manifestacions en les quals reclamaven un sistema democràtic. **4**

El 20 de novembre de 1975, el general Francisco Franco es va morir. Amb la seva mort, es va posar fi a la dictadura i va començar una nova etapa en la qual es va implantar la democràcia.

3 El Seat 600 es va convertir en el símbol de prosperitat a Espanya durant la dècada dels anys seixanta.

4 El cantant Raimon a la Universitat Complutense de Madrid. Durant els darrers anys del franquisme, en els concerts d'alguns cantants, els estudiants protestaven per la manca de llibertat.

ACTIVITATS

- 1** Què és el franquisme?
- 2** **EXPRESSIÓ ESCRITA.** Descriu les tres etapes del franquisme, durant quins anys varen tenir lloc i què les va caracteritzar.
- 3** **EDUCACIÓ CÍVICA.** Com creus que et canviaria la vida si en aquests moments a Espanya no hi hagués democràcia? Pensa-ho i explica-ho.

L'època franquista

L'abril de 1939, els vencedors de la Guerra Civil varen imposar a Espanya un sistema polític basat en una **dictadura**, que va durar més de trenta anys. ①

El franquisme, una dictadura

Després de la guerra, el general Franco va assumir tot el poder i va governar d'una manera autoritària. Per això, el període en què Franco va estar en el poder, des del 1939 fins al 1975, es coneix com el **franquisme**.

Durant aquells anys, Espanya va passar de ser un país democràtic a ser una dictadura.

- **Es va suprimir la constitució.** En lloc seu, s'aprovaren lleis en què es limitaven els drets dels ciutadans.
- **Es va concentrar tot el poder en una única persona.** Franco era el cap de l'estat, del govern i de l'exèrcit. Feia les lleis sense tenir en compte les Corts, els membres de les quals no s'elegien democràticament.
- **Es varen prohibir els partits polítics i els sindicats.** Foren substituïts per un partit únic i un sindicat únic que controlava el govern.
- **Es varen anul·lar els estatuts d'autonomia** de Catalunya i del País Basc, i es va imposar l'espanyol com a llengua de l'estat.
- **Es va implantar la censura.** Es varen prohibir llibres, pel·lícules, obres de teatre i qualsevol tipus de manifestació contrària a les idees de la dictadura.

Els primers anys del franquisme

Els primers anys de la dictadura varen ser difícils. La **repressió** va ser molt forta. Milers de persones que havien donat suport a la república foren perseguides i empresonades i moltes altres es varen exiliar.

En aquests anys, Espanya va quedar **aïllada internacionalment**. Com que era una dictadura, molts de països varen deixar de tenir-hi relacions.

D'altra banda, l'economia va passar per una crisi greu. Moltes indústries i la major part de les infraestructures havien estat destruïdes durant la guerra, l'agricultura produïa molt poc i el comerç amb altres països era gairebé inexistent, a causa de l'aïllament internacional.

A més, faltaven aliments i productes de primera necessitat, per la qual cosa la població va passar moltes dificultats. ②

① Després de la Guerra Civil, Francisco Franco va imposar una dictadura a Espanya.

② Després de la guerra, les persones havien de fer llargues coes per obtenir productes bàsics.

FES FEINA AMB LA IMATGE

- Per què feien coa al carrer, aquestes persones?
- A quines classes socials creus que pertanyien aquestes persones?
- Fixa't en el cartell. Què creus que significa «Auxilio Social»?
- Existeixen organitzacions semblants a la d'Auxilio Social en l'actualitat? Justifica la teva resposta.

La Guerra Civil

El 18 de juliol de 1936, el general Francisco Franco, amb el suport d'una part de l'exèrcit i de tots els que s'oposaven a les reformes de la república, va fer un cop d'estat contra el govern. Aquest fet va ser l'inici de la **Guerra Civil**, que es va prolongar fins al 1939.

Durant la guerra, la població espanyola va quedar dividida en dues zones:

- La **zona republicana**, que donava suport al govern de la república, que era el legítim.
- La **zona revoltada**, anomenada **nacional**, que donava suport als partidaris del cop d'estat de Francisco Franco.

Després de quasi tres anys de guerra, les tropes del general Franco varen ocupar tot el territori espanyol.

L'1 d'abril de 1939, es va donar per acabada la guerra, amb la derrota de la república. **4**

4 Desfilada del bàndol nacional a Madrid després de la seva victòria el 1939.

5 En acabar la guerra, moltes persones varen haver d'abandonar ca seva.

Les conseqüències de la guerra

Com totes les guerres, la Guerra Civil espanyola va ser un temps de patiment en el qual es varen combinar la fam, la por i la destrucció.

- La **manca d'aliments** va fer que les autoritats limitassin el consum de productes bàsics (pa, oli...) a una quantitat mínima per persona.
- El **temor als combats** i als bombardejos va fer que molts de ciutadans abandonassin ca seva i fugissin de les zones en conflicte per protegir-se.
- La **destrucció** d'habitatges, infraestructures i indústries va donar lloc a una gran crisi econòmica que es va allargar durant molts d'anys després de la guerra.

Les conseqüències foren dramàtiques: milers de morts i exiliats, abundants pèrdues econòmiques i una societat dividida en vencedors i vençuts. **5**

ACTIVITATS

- 1** Quines mesures va adoptar el govern republicà per modernitzar el país?
- 2** Per què es va produir la Guerra Civil? En quines zones va quedar dividida Espanya durant la guerra?
- 3** **EDUCACIÓ CÍVICA.** És la guerra l'única via per resoldre els conflictes entre les persones? Com creus que es construeix la pau en cas de conflicte? Reflexiona i explica-ho.

IL·LUSTRACIÓ 9 (Bellón, Álvaro et ali, s.a.,p111)